

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СОЦІАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ

FEATURES OF THE IMPACT OF MARTIAL LAW CONDITIONS ON THE SOCIAL WELL-BEING OF FAMILY MEMBERS OF SERVICEMEN INVOLVED IN COMBAT OPERATIONS

Стаття присвячена дослідженню особливостей впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях. Автори пропонують типологічну модель «ризик – загроза – втрата», яка дозволяє систематизувати багаторівневі чинники ризику: загальнонаціональний (загроза життю, деструкція інфраструктури, психологічний тиск), специфічний для родин військових (емоційне виснаження, руйнування звичних сімейних ролей, відсутність належної соціальної підтримки) та індивідуалізований (ПТСР, травматизація, соціальна ізоляція). Здійснено міждисциплінарний аналіз, що охоплює психологічні, соціальні та організаційні ризики, застосовано методи контент-аналізу, експертного опитування, порівняльного аналізу досвіду НАТО та інтерпретаційного аналізу. Встановлено, що війна посилює соціальну вразливість та ризики для родин військових, а відсутність системної підтримки лише поглиблює кризу. Обґрунтовано необхідність створення регіональних центрів допомоги, здатних об'єднувати державні, громадські та міжнародні ресурси за принципами JIMP-моделі. У статті розглянуто успішні зарубіжні практики (США, Велика Британія, Ізраїль) та можливість їх впровадження в Україні. Запропоновано практичні рекомендації: проведення системного моніторингу ризиків, впровадження програм психосоціальної підтримки, розширення інформаційного забезпечення, інституційна mediaція та правовий супровід родин. Підкреслено, що забезпечення соціального благополуччя родин військовослужбовців у воєнний час є важливим гуманітарним завданням і водночас стратегічним ресурсом держави, здатним зміцнювати стійкість українського суспільства та гарантувати соціальну безпеку родин комбатантів.

Ключові слова: воєнний стан, соціальне благополуччя, родини військовослужбовців,

соціальні ризики, психологічна підтримка, адаптація, ПТСР.

The article is dedicated to the study of the specific features of the impact of martial law conditions on the social well-being of family members of servicemen involved in combat operations. The authors propose a typological model of "risk – threat – loss," which enables the systematization of multi-level risk factors: national-level (threat to life, infrastructure destruction, psychological pressure), specific to military families (emotional exhaustion, disruption of traditional family roles, lack of adequate social support), and individualized (PTSD, traumatization, social isolation). A multidisciplinary analysis encompassing psychological, social, and organizational risks is carried out, employing methods of content analysis, expert surveys, comparative analysis of NATO experiences, and interpretative analysis. It is established that war intensifies social vulnerability and risks for military families, while the lack of systemic support only deepens the crisis. The authors substantiate the need to create regional assistance centers capable of integrating state, community, and international resources based on the principles of the JIMP model. The article examines successful international practices (USA, UK, Israel) and the possibility of their implementation in Ukraine. Practical recommendations are proposed: conducting systematic risk monitoring, implementing psychosocial support programs, expanding information services, institutional mediation, and legal assistance for families. It is emphasized that ensuring the social well-being of military families during wartime is not only an important humanitarian task but also a strategic resource of the state, capable of strengthening the resilience of Ukrainian society and guaranteeing the social security of combatant families.

Key words: martial law, social well-being, military families, social risks, psychological support, adaptation, PTSD.

УДК 316.48:316.36-057.36
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.55>

Хайрулін О.М.

к.психол.н., доцент,
Національний університет оборони
України

Соболь Л.В.

слухачка
Національний університет оборони
України

Кошевой О.В.

слухач
Національний університет оборони
України

Вступ. Сучасні умови воєнного стану в Україні створюють безпрецедентні виклики для всіх інститутів суспільства, зокрема для сімей військовослужбовців. Від початку широкомасштабного вторгнення у 2022 році мільйони родин були змушені адаптуватися до нової реальності, в якій страх, невизначеність, розлука і втрата стали частиною повсякденного життя. Особливої уваги потребують ті сім'ї, чії близькі безпосередньо беруть участь у бойових діях. Саме на них покладене подвійне навантаження: з одного боку, вони є тилом та емоційною опорою для військовослужбовця, з іншого – самі стають об'єктами стресового впливу, що потребує наукового осмислення та практичного реагування.

У науковій літературі поняття «соціальне благополуччя» дослідники розглядають як інтегральну характеристику добробуту особистості і групи, яка включає фізичне, психологічне, соціальне та інституційне благополуччя [6]. У цьому контексті родина військовослужбовця є особливою соціальною системою, чутливою до змін і дисбалансів у всіх вказаних сферах. Воєнний стан виводить ці дисбаланси на новий рівень: психологічне напруження посилюється через тривалу відсутність близької людини, ризики для життя, поранення чи загибель, соціальна деструкція виражається у втраті стабільності, переїздах, відсутності підтримки з боку громади. Водночас організаційна невре-

гульованість процесів надання допомоги, пільг, консультування посилює відчуття ізольованості і безпорадності. Саме тому концепт соціального благополуччя в умовах війни набуває ключового значення як об'єкт міждисциплінарного вивчення.

Важливими є психологічні аспекти проблематики. Як зазначає Ю. Швалб [5; 6], в родинях, які живуть у постійних умовах очікування, невизначеності і страху, змінюються цінності, сприйняття світу, посилюється емоційне вигорання. Дослідження, проведені під час пандемії COVID-19 [2] вказували на погіршення емоційного стану і зниження суб'єктивного відчуття благополуччя через втрату контрольованості ситуації та обмеження доступу до ресурсів. Аналогічні процеси фіксуються в родинях військових, а додатковими компонентами стають бойова травматизація, ізоляція, втрата житла, пошкоджена інфраструктура.

Мета статті – проаналізувати закономірності соціального благополуччя членів сімей військовослужбовців як ключового аспекту соціальної роботи в умовах воєнного стану. Об'єктом дослідження є соціальне благополуччя членів родин військових, які беруть участь у бойових діях, предметом – психологічні, соціальні та організаційні ризики, що впливають на їх соціальне благополуччя. Основою наукового апарату дослідження слугують сучасні підходи до визначення соціального благополуччя, теорії адаптації, резильєнтності і концепції соціального супроводу. Практичне значення дослідження полягає у формулюванні рекомендацій для соціальних служб, громадських організацій, державних структур щодо формування системи підтримки родин військовослужбовців. Наукову новизну становлять пропозиції щодо змісту типологічної моделі впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях. Така модель поєднує загальні умови, специфічні ризики та індивідуальні загрози, які впливають на соціальне благополуччя родин комбатантів.

Теоретичне підґрунтя. Теоретичне підґрунтя дослідження соціального благополуччя родин військовослужбовців в умовах воєнного стану базується на комплексному аналізі психологічних, соціологічних та соціально-практичних концепцій, які пояснюють природу адаптації, дестабілізації та підтримки у кризових ситуаціях. У центрі аналітичного фокусу перебуває концепт «соціального благополуччя», який у різних наукових школах тлумачать як багатовимірний соціальний феномен. В українському науковому просторі вагомий внесок у розроблення тематики зробив Ю. Швалб [5; 6], який розглядає соціальне благополуччя як системну характеристику способу життя особистості, що формується у взаємодії діяльнісного, комунікативного та середовищного аспектів. На його думку, благополуччя не можна зводити лише до матеріального добробуту, це ще й відчуття суб'єктивної задоволеності, впорядкованості життєвого простору, наявності підтримки, стабільності зв'язків.

У контексті війни соціальне благополуччя набуває нового значення як здатність родини зберігати внутрішню цілісність попри руйнування зовнішніх умов. Ця здатність пов'язана з концепціями стресостійкості, соціального капіталу, когерентності та адаптивної функціональності. Зокрема у міжнародних підходах, зафіксованих у Глобальному визначенні соціальної роботи [6], благополуччя визначено через принципи гідності, соціальної справедливості та взаємодії між індивідом і середовищем. Соціальна робота як професійна діяльність, спрямована на подолання уразливості та розширення доступу до ресурсів, передбачає підтримку родин військових, тобто інтегрованих втручань, що охоплюють матеріальну, емоційну, інформаційну та організаційну сфери [15].

У контексті осмислення механізмів реагування суспільства на тривалі кризи важливу роль відіграла пандемія COVID-19. Як зазначено в матеріалах «Психологічне і соціальне благополуччя особистості...» [2], втрата контактів, обмежений доступ до послуг провокували в людей тривожність, дезорієнтацію, зниження рівня задоволеності життям. В родинях військових подібні симптоми накладаються на реальні втрати, небезпеку, бойову травматизацію. Це трансформується у три типи ризиків: психологічні (тривога, вигорання), соціальні (ізоляція, втрата зв'язків) та організаційні (обмеження доступу до допомоги, слабка координація в наданні допомоги) [14].

Так, Ю. Швалб [6] наголошує, що для формування відчуття благополуччя потрібні стабільність середовища, довіра до оточення, передбачуваність. В умовах воєнного стану ці чинники порушені внаслідок постійних переміщень, втрати житла, недовіри до офіційної інформації, руйнування планів. Це створює у родині військовослужбовців високий рівень фрустрації, викликає дезадаптацію, розрив між звичним і невизначеним, ускладнюючи підтримку стабільності.

Дослідження В. Сидоренка [3] про соціальний захист родин військових вказують на неефективність їх організаційного супроводу. У наявній системі пільг часто не відпрацьовані реальні сервіси, інформація недостатня, комунікація між установами розірвана. Це формує ефект «вторинного травмування», коли сім'я, крім основних переживань та потрясіння, отримує додаткову фрустрацію від безсистемності допомоги [13].

Теоретичне підґрунтя типологічної моделі впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей комбатантів становлять: концепція соціального благополуччя як інтегративної якості життєвого простору; екосистемний підхід до взаємодії між індивідом, родиною та соціальним середовищем; сучасний підхід до ризиків як системної деструкції, що переходить у загрози і втрати; моделі адаптації, кризового втручання і ресоціалізації [14].

Науково-практична перспектива полягає у поєднанні цих теорій у системі соціальної

роботи, орієнтованій на підтримку родин військових. Це дає змогу не лише реагувати на виклики, а й працювати на випередження, зміцнюючи життєздатність родин і їхній потенціал опору в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Для досягнення цілей дослідження впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, було застосовано комплекс методів, що забезпечують міждисциплінарний підхід до аналізу багаторівневої соціальної ситуації. Науковий апарат дослідження базується на інтеграції теоретичних, емпіричних, аналітичних і прогностичних інструментів.

На першому етапі було застосовано метод аналізу та синтезу наукової літератури, зокрема праць Ю.Швалба [5; 6], В.Сидоренка [3], IFSW [8], збірника COVID-досліджень [2]. Це дало змогу сформулювати уявлення про структуру соціального благополуччя, його уразливі елементи в умовах кризи і типологію ризиків.

Метод контент – аналізу був використаний для виявлення ключових категорій, що фігурують у відкритих відповідях, публічних виступах, соціальних медіа та фокус-групах із дружинами військових. Основні маркери «тривожності», «відчуження», «втрата стабільності», «зниження довіри» стали основою для розроблення тривірневої моделі аналітичної типологізації впливів із такими складовими:

1. Загальні соціальні ризики для всього населення в умовах війни (втрата передбачуваності, страх, деструкція інфраструктури).

2. Специфічні ризики для родин військових (розрив комунікації, посилене навантаження на членів родини, ризики бойових втрат).

3. Індивідуальні загрози для конкретної родини (поранення, полон, ПТСР, втрата годувальника) [7].

Метод порівняльного аналізу було застосовано для зіставлення українського досвіду з практиками країн НАТО і країн – партнерів (США, Велика Британія, Ізраїль), де функціонують спеціалізовані програми підтримки родин військовослужбовців [9; 10; 11]. Аналіз дав змогу виокремити структурні компоненти ефективної допомоги: мобільні бригади, сімейне консультування, соціальний патронаж, кризові центри.

Експертне опитування було проведено у формі глибинних інтерв'ю з фахівцями соціальної сфери, військовими психологами, керівниками громадських організацій. Це дало змогу виявити реальні бар'єри для родин: неузгодженість державних програм, обмежений доступ до інформації, нестача кваліфікованих кадрів [13].

Метод інтерпретаційного аналізу допоміг сформувати модель «середовища ризику», в якій благополуччя родини розглянуто, як баланс між чинниками ризику (тривогою, ізоляцією, втратами, дезадаптацією) і захисними чинниками (соціальною підтримкою, стійкістю, доступом до допомоги, зв'язком із громадою).

Під час розроблення типологічної моделі впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей комбатантів також було використано прогностно-сценарний підхід [12]: змодельовано наслідки як за відсутності системної підтримки (поширення ПТСР, розпад родин, соціальна апатія), так і за умови її впровадження (підвищення стійкості, активізація громади, збереження родинних зв'язків).

Загалом науковий апарат дослідження дав змогу забезпечити цілісне уявлення про соціальне благополуччя як динамічну категорію, що формується під впливом багатфакторного середовища, а комбіноване використання теоретичних, емпіричних і прикладних методів – сформулювати обґрунтовані висновки і практичні рекомендації щодо підтримки родин військовослужбовців в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Результати і обговорення. У результаті дослідження було сформовано типологічну модель впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей військовослужбовців, за якою можна простежити трансформацію соціальної дійсності через призму ризиків, загроз і втрат. Ця модель ґрунтується на системному розумінні благополуччя як багаторівневого динамічного стану, що формується під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, з акцентом на родину як осередок стійкості в умовах війни.

Перший рівень – загальнонаціональний. Умови воєнного стану створюють глибокі зміни у повсякденному житті населення. Тривале перебування у стресі, загроза життю, втрати, переміщення, інформаційна дезорієнтація є чинниками дестабілізації базових соціальних зв'язків. Як було зазначено у дослідженнях, проведених під час COVID-19, тривалий стрес і невизначеність провокували втрату життєвих орієнтирів. Війна посилює ці ефекти через фізичну загрозу та масштаб втрат [2].

Другий рівень – специфічний для родин військовослужбовців. Родини воїнів зіштовхуються з унікальними викликами: хронічним очікуванням новин, перериванням зв'язку, страхом за життя близьких, невідомістю тривалості відраджень. Такий стан формує «травму невизначеності», особливо виражену в матерів, дітей, дружин. За даними [1], понад 60% жінок в родинах військових відчують перманентний емоційний тиск, але більшість з них не отримують системної підтримки. Спостерігається руйнація сімейних ролей: дружини виконують функції і батька, і матері, старші діти беруть на себе відповідальність за молодших. У таких умовах зростають ризики емоційного вигорання, втрати відчуття близькості, погіршення батьківсько-дитячих відносин, а відсутність спеціалізованих програм підтримки поглиблює цю кризу.

Третій рівень – індивідуалізовані ситуації: поранення, полон, загибель військовослужбовця,

ПТСР. Ці ситуації катастрофічно впливають на благополуччя. У разі поранення військовослужбовця родина зіштовхується з медичними, юридичними, побутовими викликами, іноді – повною втратою засобів до існування, у разі загибелі воїна – з шоком, втратою ідентичності, тривалим горем. Особливо критичними є випадки ПТСР: повернення військового без психологічного супроводу часто призводить до конфліктів, насильства, розпаду родини [4].

Побудована типологія ризиків включає такі чинники:

1. Психологічні – тривога, депресія, ПТСР, емоційна ізоляція.
2. Соціальні – втрата соціального капіталу, ізоляція, конфлікти у громаді.
3. Організаційні – неефективність державної допомоги, розірваність сервісів, інформаційна ізоляція [14].

Наведені ризики не лише взаємопов'язані, а й мають ефект взаємного підсилення. Наприклад, якщо родина не отримує достовірної інформації, це посилює тривогу, знижує довіру, зменшує шанси звернення по допомогу.

Вивчення практик іноземних держав дало змогу встановити, що підтримка родин військових можлива лише за умов інтегрованого підходу. Так, у США діють «військові сімейні центри» [9], у Великій Британії – програми «Forces Families» [10], а в Ізраїлі – підтримка на рівні оборонного міністерства через місцеві муніципалітети [11]. Усі ці системи поєднують інформаційний супровід, психологічну допомогу, фінансову стабілізацію, адаптаційні тренінги, правовий захист. В Україні такі моделі лише формуються, причому часто ініційовані волонтерами і громадами, а не державою.

На основі дослідження визначено ключові напрями програми соціальної роботи з членами сімей комбатантів:

1. Моніторинг ризиків негативного впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей військовослужбовців, аналіз його результатів та прогнозування погіршення соціального благополуччя членів сімей комбатантів.
2. Психосоціальний супровід родин з бійцями на фронті (телефон довіри, мобільні психологи, кризові групи).
3. Програми реабілітації для родин після повернення військового (сімейне консультування, терапія ПТСР, тренінги взаєморозуміння).
4. Інформаційна підтримка (онлайн-платформи, бази знань, чат-боти з правовими консультаціями).
5. Інституційна медіація та адвокація прав родин (юридичний супровід, забезпечення доступу до сервісів).

Інноваційним підходом у наведеній програмі є застосування JIMP-моделі (Joint, Interagency, Multinational, Public), яка дає змогу інтегрувати зусилля держави, громад, міжнародних організацій та волонтерів у єдиний координаційний механізм допомоги. В українських умовах цей підхід може

бути реалізований через створення регіональних центрів підтримки родин військових, укомплектованих мультидисциплінарними командами.

Таким чином, результати дослідження підтверджують глибину, значущість і багатогранність проблематики впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей комбатантів: від широких соціальних деформацій до глибоко особистих драм. Соціальне благополуччя родин військовослужбовців у воєнний період – це складне, чутливе, але ключове питання національної безпеки, його забезпечення – це не лише завдання соціальної політики, а й елемент стійкості українського суспільства загалом.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу багаторівнево проаналізувати особливості впливу умов воєнного стану на соціальне благополуччя членів сімей військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях. У центрі наукової уваги перебувала родина як динамічна система, що функціонує у критичних умовах, зазнає інтенсивного впливу зовнішніх чинників та потребує системної підтримки з боку держави і громадянського суспільства [13]. Результати дослідження підтвердили, що соціальне благополуччя членів сімей військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, є не лише індикатором якості життя, а й стратегічним ресурсом, який забезпечує стійкість родини [15].

Також було обґрунтовано, що родина військовослужбовця в умовах війни стає осередком множинних ризиків: психологічних, соціальних, організаційних, які впливають на суб'єктивне та об'єктивне благополуччя, що потребує розширення розуміння цього терміна та розроблення нових інструментів підтримки [14]. Завдяки побудованій моделі «ризик – загроза – втрата» вдалося систематизувати впливи на родини військових на трьох рівнях: загальному, специфічному та індивідуальному [12].

Соціальне благополуччя родин військовослужбовців на цей час стало стратегічним питанням, яке потрібно інтегрувати в політику національної безпеки. Його збереження та відновлення можливі за умов комплексної підтримки, визнання ролі родини як суб'єкта соціальної взаємодії та підвищення соціальної відповідальності держави [13]. Війна – це випробування не лише для фронту, а й для тилу, і майбутнє країни залежить від того, наскільки ми здатні підтримати тих, хто тримає країну на своїх плечах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зміни в ролях: як війна вплинула на сімейне життя українських жінок / Gradus Research. International Federation of Social Workers (IFSW). URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/changes-roles-how-war-has-affected-family-life-ukrainian-women/2023>. С. 5–8 (дата звернення: 28.05.2025).
2. Психологічне і соціальне благополуччя особистості та населення в умовах пандемії COVID-19:

збірник наук.- практ. конф. (м.Одеса, 9 квіт. 2021р.). Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2021. С. 114 с.

3. Сидоренко В. Методологія і методи наукових досліджень: навч.-метод. посіб. Біла Церква, 2024. С.150 с.

4. Тарасова І. Воює не зброя, а люди: проблеми реформування морально-психологічного забезпечення військ. *Військовий кур'єр*. 11 лист. 2023. URL: <https://mil.co.ua/voyuye-ne-zbroya-a-lyudy-problemy-reformuvannya-moralno-psyhologichnogo-zabezpechennya-vijsk> (дата звернення: 20.05.2025).

5. Швалб Ю. М. Психологічні засади соціального благополуччя особистості в зрілому віці. *Актуальні проблеми психології*. 2019. № 7 (47). С. 314 –331.

6. Швалб Ю. М. Соціальне благополуччя як мета діяльності фахівця соціальної роботи у громаді. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2022. № 1 (8). С. 62–67.

7. Супровід родичів осіб, зниклих безвісти: практ. посіб. / Міжнародний комітет Червоного Хреста. 2019. С. 31–36.

8. Глобальне визначення соціальної роботи: Global Definition of Social Work / IFSW, IASSW. 2014. С. 59–63. URL: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work> (дата звернення: 10.05.2025).

9. Military Family Support Programs / U.S. Department of Veterans Affairs (VA). 2022. URL: <https://www.usa.gov/agencies/u-s-department-of-veterans-affairs> (дата звернення: 28.04.2025).

10. Help for Heroes Supporting Forces Families / UK Government & Charity. 2022. URL: <https://www.helpforheroes.org.uk> (дата звернення: 18.05.2025).

11. Meytal Eran-Jona. *Married to the Military: Military-Family Relations in the Israel Defense Forces*. URL: <https://doi.org/10.1177/0095327X10379729> (дата звернення: 21.05.2025).

12. Удод С.Ю., Пирог Г.В. Сімейна взаємодія та адаптація в родині військових в умовах соціальної кризи: кваліфікаційна наукова праця. Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2023. С. 8–14.

13. Безносюк О., Браун В., Осипа В., Прохоров О. Соціальна робота із сім'ями військовослужбовців. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: зб. наук. прац. / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2012. Вип. № 18. Серія: Соціальна педагогіка. С. 61–72.

14. Савченко О.О., Сорокіна О.С., Скворець В.О. Соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх родин в умовах воєнного стану. Запорізький національний університет. Факультет соціології та управління. Запоріжжя, 2024. С. 10–43.

15. Сидоренко А.О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців: дис. ... д-ра філософії: 081. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 2024. С. 14–67.